

І. Б. Стисло,

Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

ОПОЗИЦІЯ МОЛОДИЙ – СТАРИЙ У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ДАНИХ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

У статті розглянуто бінарну опозицію МОЛОДИЙ – СТАРИЙ в українській мові. Аналіз здійснено на основі даних, вилучених із асоціативного словника, який фіксує результати психолінгвістичного експерименту, проведеного із носіями української мови. Метою дослідження є експлікація стереотипних уявлень та фреймів, пов'язаних із членами цього протиставлення у свідомості мовців, за матеріалами асоціативного експерименту. Реакції, подані на запропоновані стимули молодий – старий, молода – стара і молодість – старість, ми проаналізували крізь призму значень, вказаних для лексем молодий і старий у лексикографічних джерелах.

Ключові слова: бінарна опозиція, фрейм, стереотип, асоціативний експеримент, стимул, реакція.

В статье рассмотрено бинарное противопоставление МОЛОДОЙ – СТАРЫЙ в украинском языке. Анализ осуществлен на основе данных, извлеченных из ассоциативного словаря, который фиксирует результаты психолингвистического эксперимента, проведенного с носителями украинского языка. Целью исследования является экспликация стереотипных представлений и фреймов, связанных с членами этого противопоставления в сознании говорящих, на материале ассоциативного эксперимента. Реакции, представленные на предъявляемые стимулы молодой – старый, молодая – старая и молодость – старость, мы проанализировали сквозь призму значений, указанных для лексем молодой и старый в лексикографических источниках.

Ключевые слова: бинарное противопоставление, фрейм, стереотип, ассоциативный эксперимент, стимул, реакция.

The article describes the binary opposition YOUNG – OLD in the Ukrainian language. The analysis was based on the data, excluded from the associative dictionary that records the results of the psycholinguistic experiment conducted with the native Ukrainian language speakers. The aim of the research is the explication of the frames and stereotypes associated with members of this opposition in the minds of the speakers on the material of the associative experiment. Reactions submitted on the proposed incentives young – old and youth – old in the light of the meanings given for the lexemes young and old in the lexicographical sources. The results of the research showed that most of the reactions mentioned by the respondents of the male and female sex explicate the number of meanings that were fixed in the dictionaries of the Ukrainian language, which embody the corresponding frames in the minds of the speakers related to the knowledge about the age, internal and external features of human, about wedding, about the period of the being of the plants, animals and inanimate objects and so on. Some of them reveal the opposed typical features that characterize young / old, such as, power / infirmity, health / illness, experience / inexperience, joy / sadness. Some reactions point to the opposite member of the opposition, indicating the importance of this opposition for Ukrainian language and culture. In addition, we revealed an association between the opposition YOUNG – OLD and the archaic binary opposition LIFE – DEATH in the minds of the native Ukrainian language speakers.

Key words: binary opposition, frame, stereotype, associative experiment, stimulus, reaction.

Явище бінарної опозиції неодноразово ставало предметом дослідження мовознавців, культурологів, етнолінгвістів і фахівців у галузі семіотики. Зокрема, цією проблемою займалися та продовжують займатися такі видатні лінгвісти, як С. Бартмінський [11], О. Золотарьов [1], В'яч. Іванов, В. Топоров [2]; М. Толстой і С. Толстая [7, 8, 9], Б. Успенський [10] та ін. Серед українських науковців протиставлення досліджують О. Левченко [3], С. Мартінек [4], О. Снитко [5], О. Тищенко [6] та ін.

В'яч. Іванов і В. Топоров виявили в архаїчній слов'янській культурі низку ключових бінарних опозицій, серед яких, зокрема, знаходимо протиставлення СТАРШИЙ – МОЛОДШИЙ [2, с. 64].

Опозиція МОЛОДИЙ – СТАРИЙ є важливою для української лінгвокультури, про що свідчить значна кількість фразеологізмів та народних прислів'їв і приказок, проте вона ще не стала предметом ґрунтовних лінгвістичних праць, що зумовлює актуальність вивчення цього протиставлення.

Метою статті є експлікація стереотипних уявлень та фреймів, які пов'язані з опозицією МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у свідомості носіїв української мови, за результатами асоціативного експерименту (АЕ).

Основним методом, який використано у нашому дослідженні, є асоціативний експеримент, результати якого надають змогу виявити у свідомості сучасних носіїв української мови певні концептуальні структури (фрейми, архетипи, стереотипи тощо) які характеризують члени досліджуваного протиставлення [4].

Реакції на стимули *молодий – старий, молода – стара і молодість – старість*, отримані шляхом асоціативного експерименту, зафіксованого в «Українському асоціативному словнику» (УАС) [12], можна розділити на групи, які експлікують певні фрейми у свідомості респондентів, пов'язані із відповідними членами досліджуваної опозиції.

Значна частина реакцій називає осіб чоловічої і жіночої статі та експлікує значення, зафіксовані у тлумачному словнику української мови, для лексеми *молодий* 'який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний' [13, с. 787] і корелятивне для лексеми *старий* 'який прожив багато років, який досяг старості; протилежне молодий' [14, с. 654]. Так, для стимулу **молодий** респонденти чоловічої статі подають реакції *чоловік* 10%; *хлопець* 8%; *дівчина, хлоп, чолов'яга* – по 1%, а респонденти жіночої статі – реакції *чоловік* 7,3%; *людина* 0,9%, *хлопець* 14,5%; *парубок* 2,7% [12, с. 191–192]. Подібні асоціації зафіксовані також для стимулу **молода**: чоловічі реакції *людина* 6,9%; *дівчина* 31,4%; *кобіта* 0,98%; жіночі – *людина* 15,9%; *жінка* 6,2%; *дівчина* 21,2% [12, с. 191].

На стимул **старий** респонденти чоловічої статі подали корелятивні реакції: *чоловік* 6,1%; *дідо* 1,02%; *дідусь* 3,1%; *дід* 18,4%; *баба, батьки, батько, старуха* – по 1,02%, а респонденти жіночої статі – *чоловік* 6,25%; *дід* 19,6%; *дідусь* 6,25%; *дідуган* 0,9%; *бабуся, батько* – по 0,9% [12, с. 302]. Аналогічні реакції вказано і для стимулу **стара**. Так, респонденти чоловічої статі подають наступні реакції: *людина* 1,7%; *баба* 19,1%; *бабця* 2,6%; *бабуся* 0,9%; *бабка* 1,7%; *жінка* 3,5% [12, с. 302]. Респонденти жіночої статі вказують такі реакції: *людина* 4%; *бабуся* 14%; *жінка* 8%; *баба* 7%; *бабця* 4%; *бабуня* 1%; *мати* 3%; *людина* 4% (пор. **старість** *баба* 1,8%; *бабуся* 2,7%; *бабця* 0,9%; *дед* 0,9%) [12, с. 302–303].

Низка зафіксованих реакцій стосується зовнішніх характеристик молодого / старого. Наприклад, жіночі реакції на стимул **молодий погляд, руки** – по 0,9% [12, с. 192] відображають певні ознаки зовнішнього вигляду. Так, асоціація **молодий погляд** вказує на свіжий, бадьорий вираз обличчя, проте він може бути як у молодих, так і в старших людей. Реакція *руки* вказує на те, що вони виглядають молодими – не спрацьовані, без мозолів. Наступна реакція *пірсинг* 0,9% [12, с. 192] вказує на зовнішній атрибут, який носить молодь.

Найбільш тісно молодість у свідомості носіїв української мови пов'язана із такою зовнішньою ознакою, як краса, що експліковано у численних асоціаціях на запропоновані стимули: **молодий** (чоловічі реакції *красивий* 3%; *гарний* 1%; жіночі – *красивий* 1,8%; *красень* 0,9%; *завжди красивий, гарна, гарний* – по 0,9%); **молода** (чоловічі реакції *красива* 3,9%; *і вічна краса, краса* – по 0,98%; *гарна* 1,96%; *чарівна* 0,98%; жіночі – *красива, краса* – по 1,8%; *вродлива, гарна і чарівна, чарівна* – по 0,9%); **молодість** (чоловічі реакції *краса* 1,01%; жіночі – *краса* 6,7%; *красота* 0,8%) [12, с. 191–192].

Респонденти чоловічої статі вказують також на стимул **молодий** реакцію *мода* 1% (пор. **молода мода** 0,98%) [12, с. 191–192]. Така асоціація може бути обумовлена тим, що молоді люди цікавляться модою, намагаються зовнішньо відповідати модним тенденціям, або ж тим, що бути молодим є модно.

Для протилежного члену досліджуваної опозиції – *старий* – у свідомості носіїв української мови стереотипними є такі зовнішні ознаки, як *сивина, зморшки* та ін., а також зовнішній атрибут *палиця*. Так, стимул **старий** викликав такі реакції, що характеризують людей старшого віку, як *сивий, зморшки, зморщене обличчя* – по 1,02% (чоловічі реакції); *зморшки* 2,7%; *борода* 0,9%; *сивий* 2,7% *палиця, палка (ціпок)* – по 0,9% (жіночі реакції); **стара сивина** 0,9% (чоловіча реакція); *зморшки, сивий* – по 1% (жіночі реакції); **старість** *зморшки, палка* – по 1,02% (чоловічі реакції); *зморшки* 4,5%; *зморшка, палка* – по 0,9%; *сивина* 1,8%; *сива* 2,7% (жіночі реакції) [12, с. 302–303].

Значна частина зафіксованих асоціацій експлікує значення, подане у тлумачному словнику для лексеми *молодий*, – ‘з особливостями, властивими тому, хто має небагато років’ («*Невістки, вони що? Молоді, дурні. Їх треба вчити, як на світі жити...*»; «*Молодий я, молодий, Повний сили та одваги...*») [13, с. 787]. Як бачимо із запропонованих прикладів, це тлумачення вказує на позитивні та негативні ознаки молодих людей. Асоціативний словник фіксує такі позитивні характеристики молодого, як *сила, здоров'я, щастя, радість, безтурботність*, та негативну – *недосвідченість*. Другий член протиставлення – *старий* – отримує корелятивну дефініцію – ‘не підходить для чого-небудь, не відповідати певним вимогам через старість’ [14, с. 654], яке містить лише негативну оцінку. Це значення експліковане у реакціях, що конкретизують такі ознаки старого, як *немічність, хворобливість, самотність, сум*. Позитивно марковані характеристики *мудрість, досвід*, зафіксовані в УАС, не виявлені у словникових тлумаченнях.

У низці поданих реакцій відображено протиставлювані ознаки *сила* у молодості і *немічність* у старості. Характеристику *сила* експліковано у наступних реакціях, вказаних респондентами чоловічої статі: для стимулу **молодий** – *повний сил* 1%; для стимулу **молодість** – *сила* 1,01% [12, с. 192]. Аналогічні реакції подають і респонденти жіночої статі: для стимулу **молодий** – *і сильний* 0,9%; для стимулу **молодість** – *сила* 0,8% [12, с. 192]. Стереотипне уявлення про стару людину, як про немічну, втілено у наступних реакціях: **старий** *немічний* 1,8%; **старість** *немічна* 0,9% (жіночі реакції); **стара** *немічна* 1,7%; **старість** *немічність* 3,1%; *неміч* 1,02%; *безпомічність* 1,02% (чоловічі реакції) [12, с. 302–303].

Фрейм, згідно з яким молода людина є здоровою, відображено у асоціаціях: **молодий** *здоровий* (чоловіча реакція 1%; жіноча – 0,9%); **молода** *здорова* 0,9% (жіноча реакція); **молодість** *здоров'я* (чоловіча реакція – 1,01%; жіноча – 0,8%) [12, с. 191–192]. Здоров'я, як типова ознака у молодості, у свідомості носіїв української мови протиставляється схильності до хвороб у старості, що зафіксовано у реакціях, які подають тільки респонденти чоловічої статі: **старий** *хвороба* 1,02%; **старість** *хвороби* 1,02% [12, с. 302–303].

У групі асоціацій експліковано емоції, відчуття, внутрішні переживання, які характеризують молодих та старших людей. Так, респонденти жіночої статі на стимул **молодий** подають реакції *щасливий* 1,8%; *щасливий поки* 0,9%; *щастя* 0,9%; на стимул **молода** – *щаслива* 0,9%; на стимул **молодість** – *щастя* 3,4%; [12, с. 191–192]. У свою чергу, важливою рисою молодої людини для чоловіків, згідно з результатами асоціативного експерименту, є безтурботність, що зафіксовано у наступних реакціях: **молодий** *безтурботний* 1%; **молодість** *безтурботна* 0,8%; *безтурботність* 1,7% [12, с. 191–192].

Ще одна внутрішня ознака, яка характеризує молодих людей, – *радість* – представлена у наступних реакціях: на стимул **молодий** *радісний* 1,8%; **молода** *радісна* 0,9% (жіночі реакції); **молодість** *радість* 9,1% (чоловіча реакція); *радість* 6,7%; *радісна* 0,8% (жіночі реакції) [12, с. 191–192]. Опозиційними до попередніх асоціацій є корелятивні реакції на стимул **старий** *сум* 0,9% (вказано респондентами жіночої статі) і на стимул **старість** *не радість* 23,5%; *сум, сумно* – по 1,02% (вказано чоловіками); *не радість* 8,1%; *смуток, сум* – по 0,9% (вказано жінками) [12, с. 302–303]. Наступні реакції конкретизують стереотипну ознаку, яка характеризує людей старшого віку, – *самотність*: **старість** *самотність* 2,7%; *самотня, одинока* – по 0,9% [12, с. 302–303]. Ці реакції подають тільки респонденти жіночої статі.

Низка зафіксованих асоціацій відображають типову рису молодого – *недосвідченість*. Так, на стимул **молодий** респонденти чоловічої статі вказують реакцію *недосвідчений* 1%, а на стимул **молода** – *недосвідчена* 0,98%; на стимул **молодість** респонденти жіночої статі подають реакцію *недосвідченість* 0,8% [12, с. 191–192]. Реакція, зафіксована для стимулу **молодий**, – *зелений* (серед респондентів чоловічої статі 1%, і серед респондентів жіночої статі 1,8%) [12, с. 191–192] експлікує фрагмент фразеологізму *молодий, та зелений*. Наступні реакції виявляють такі характерні ознаки старшої людини, як *мудрість, розум, досвідченість*, які протиставляються недосвідченості молодого. Зокрема, для стимулу **старий** чоловіки подають реакції *мудрий* 2,04% *обізнаний* 1,02%, а жінки – реакцію *мудрий* 0,9% [12, с. 302]. Подібні реакції вказано і для однокореневих стимулів **стара** *розумна* 0,9%; **старість** *пізнання, досвід, мудрість, розум* – по 1,02% (чоловічі реакції); *мудрість* 5,4%; *мудра, досвід* – по 0,9% (жіночі) [12, с. 302–303].

Семантична ознака ‘недосвідченість’ міститься у словниковому значенні ‘який недавно почав свою діяльність у якій-небудь галузі’ [13, с. 787], яке експліковане у великій частині зафіксованих реакцій на стимул **молодий**. Зокрема, респонденти жіночої статі вказують відповідні реакції загального змісту *працівник, спеціаліст* – по 0,9% [12, с. 192]. Проте, більшість асоціацій із цього блоку конкретизують певні спеціальності. У відповідності до цього їх можна розділити на такі, що позначають професії спортивного напрямку (їх цілком очікувано вказують чоловіки, *альпініст* 1%; *спортсмен, футболіст* – по 1%); науково-освітнього (чоловічі реакції *викладач, викладачка, вчений* – по 1%; жіноча – *вчитель* 0,9%); міжнародного (чоловіча реакція *дипломат* 1%); медичного (чоловіча реакція *лікар* 1%); професії письмового жанру (чоловіча реакція *письменник* 1%; жіноча – *журналіст* 0,9%); політичного спрямування (чоловіки вказують *політик* 1%; жінки – *депутат* 0,9%) і військового (чоловіча реакція *стрілець* 1%) [12, с. 191–192].

Інший член опозиції – *старий* – у словнику отримує корелятивний фрагмент дефініції ‘який давно займається чим-небудь; досвідчений’ [14, с. 655], у якому конкретизовано семантичну ознаку ‘досвідченість’. Цей фрейм не такий актуальний у свідомості носіїв української мови, про що свідчать мало численні реакції, подані тільки респондентами чоловічої статі: *вчений, майстер, скрипаль* – по 1,02% [12, с. 302].

Серед інших, для стимулу **молодий** вказано реакцію *студент* (чоловіки – 1%; жінки – 2,7%) [12, с. 192]. У цьому випадку *молодий* виступає постійною ознакою, ядром значення слова *студент*. У лексикографічному тлумаченні ‘той, хто навчається у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі’ [14, с. 799], ця сема для лексеми *студент*

не виявлена, але, як бачимо, вона є у стереотипних уявленнях, зафіксованих у результатах асоціативного експерименту.

Для стимулу **молодий** чоловіки подають також реакцію *дитя* 1%, а жінки – *діти* 0,9% [12, с. 192]. Відповідні реакції зафіксовано і для стимулу **молодість** (чоловіча – *дитинство* 2,02%; жіноча – *дитина* 0,8%) [12, с. 192]. Слід зауважити, що вони вказують на певну градацію, а саме, нарощення ознаки *молодий*.

Низка поданих реакцій на запропоновані стимули експлікує значення, зафіксоване для лексеми *молодий*, 'який недавно з'явився, народився, почав існувати, рости' [13, с. 787]. Корелятивне значення для лексеми *старий* – 'який давно народився, з'явився, почав рости (про тварин, рослини)' [14, с. 654]. Частина із цих реакцій стосується рослин: **молодий** *ліс* 2%; *пагін* 1% (чоловічі реакції); *ліс* 0,9%; *паросток* 1,8%; *дуб* 2,7%; *клен* 0,9% (жіночі реакції); **молодість** *дерево, паросток* – по 1,01% (чоловічі реакції); *квіти* 0,8% (жіноча реакція) [12, с. 191–192]. Відповідно, для стимулу **старий** респонденти чоловічої статі подають реакції *бук, дуб* – по 1,02%, а респонденти жіночої статі – *ліс* 0,9%; *дуб* 2,7%; для стимулу **стара** респонденти жіночої статі вказують реакції *верба, груша* – по 2%; *береза, липа* – по 1% [12, с. 302].

Інша частина цих асоціацій пов'язана із номінаціями тварин: **молодий** *кабан* 1% (чоловіча реакція); *кіль* 0,9% (жіноча); **молода** *тварина* 0,98% (чоловіча реакція) [12, с. 191–192]; **старий** *вовк, кінь, осел* – по 1,02% (чоловічі реакції); *собака* 1,8%; *пес* 0,9% (жіночі) [12, с. 302].

Реакція, подана на стимул **молодий**, *місяць* (чоловіки – 4%; жінки –11,8%) [12, с. 191] представляє окремий фрейм, який відображає наші знання про одну із фаз місяця, яка має номінацію *молодий місяць*.

Наступні асоціації експлікують словникове значення, вказане для словоформ *молоді* (*молодий, молода*) 'наречені або молоде подружжя' [13, с. 787], яке є характерним тільки для першого члена досліджуваної опозиції – *молодий*. Респонденти чоловічої статі для стимулу **молодий** подають реакції *весілля* 3%; *на весіллі, наречений* – по 1%; а для стимулу **молода** – *весілля, дружина, пара* – по 3,9%; *наречена, шлюб* – по 0,98% [12, с. 191–192]. Респонденти жіночої статі, відповідно, вказують реакції: **молодий** *весілля* 1,8%; *наречений* 2,7%; **молода** *весілля* 0,9%; *дружина* 5,3%; *пара* 2,7%; *наречена* 7,1% [12, с. 191–192]. Натомість для лексеми *старий* вказано значення 'подружжя, яке досягло старості' [14, с. 654], проте воно не підтверджується асоціативними реакціями.

Ряд зафіксованих реакцій експлікують синонімічні зв'язки у системі мови. Наприклад, респонденти чоловічої статі на стимул **молодий** подають синонім *юнак* 4%, а респонденти жіночої статі – *юнак* 1,8%; *молодик* 0,9% [12, с. 191–192]. Для стимулу **молода** жінки вказують синонім *юначка* 0,9% [12, с. 191]. Для однокореневої лексеми **молодість** чоловіки подають реакції *юність* 4,04%; *юнь* 1,01%, а жінки – реакцію *юність* 9,2% [12, с. 192]. Проте у живому мовленні ці синоніми не часто вживаються, оскільки вони були б семантично надлишкові. Для протилежного члена аналізованої опозиції вказано декілька синонімів-евфемізмів, які представлені у наступних реакціях: на стимул **старий** *не молодий* 0,9% (жіноча реакція); **стара** *похила* 0,9% (чоловіча реакція); *похила, похилого віку* – по 1% (жіночі реакції); **старість** *похила* 0,9% (жіноча реакція) [12, с. 302–303].

Низка реакцій на стимул **молодий** експлікує протилежний член досліджуваної опозиції: **молодий** *старий* (чоловіки – 2%; жінки – 1,8%) [12, с. 191]. Відповідні реакції вказано і для спільнокорневих стимулів **молода** *стара* (чоловіки – 1,96%; жінки – 2,7%); **молодість** *старість* (чоловіки – 7,1%; жінки – 3,4%) [12, с. 191–192]. Аналогічні реакції вказано для корелятивних стимулів: **старий** *молодий* 3,1% (чоловіки); *молодий* 0,9% (жінки); **стара** *молода* 0,9%; (чоловіки); *молода* 3% (жінки); **старість** *молодість* 6,1% (чоловіки); *молодість* 4,5%; *юність* 1,8% (жінки) [12, с. 302].

У свідомості носіїв української мови опозиція *молодий* – *старий* пов'язана із протиставленням *життя* – *смерть*, що зафіксовано у наступних реакціях на стимули: **молодий** *живий* 1%; **молодість** *життя* 2,02%; *життя розкуте, життя (справжнє)* – по 1,01% (серед респондентів чоловічої статі); *життя* (5,04%) (серед респондентів жіночої статі) [12, с. 192]; **старий** *смерть* 1,02%; **старість** *смерть* 7,1%; *смерть* – *не весілля* 1,02% (серед респондентів чоловічої статі); *смерть* 6,3% (серед респондентів жіночої статі) [12, с. 302–303].

Отже, дослідження даних асоціативного експерименту дає можливість виявити ряд фреймів та стереотипних уявлень, які характеризують члени опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у свідомості носіїв української мови. Зокрема, у поданих реакціях втілено фрейми, пов'язані із знаннями мовців про вік, весілля, спеціальності, рослини і тварин тощо. Результати асоціативного експерименту фіксують такі стереотипні характерні риси молодого, як *сила, здоров'я, щастя, недосвідченість, радість, безтурботність*, та такі риси старого, як *немічність, хворобливість, мудрість, досвідченість, самотність, сум* і експлікують протиставлення членів опозиції *молодий* – *старий* за ознаками *сила / немічність, здоров'я / хвороби, досвідченість / недосвідченість, радість / сум*. Ряд реакцій вказують на протилежний член дуальної опозиції, чим відображають вагомість цього протиставлення для респондентів. Окрім того, виявлено зв'язок у свідомості сучасних носіїв української мови опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ із опозицією ЖИТТЯ – СМЕРТЬ, яка притаманна для архаїчної слов'янської культури.

Література:

1. Золотарев А. М. Родовой строй и первобытная мифология / А. М. Золотарев. – М. : Наука, 1964. – 328 с.
2. Иванов Вяч. Вс. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период) / Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1965. – 246 с.
3. Левченко О. П. Опозиція м'який – твердий у фразеологічних системах / О. П. Левченко // Мова і культура: Науковий щорічний журнал. – К., 2005. – Вип. 8. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 90–96.
4. Мартінек С. В. Бінарна опозиція ЛІВИЙ – ПРАВИЙ (за результатами асоціативних експериментів) / С. В. Мартінек // Наукове видання «Лінгвістика». – Луганськ : Альма-матер, 2005. – № 2 (5). – С. 20–30.
5. Слухай Н. В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навчальний посібник / Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Т. П. Вільчинська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 367 с.
6. Тищенко О. Про деякі аксіологічно марковані концептосфери у мові традиційної народної культури (на матеріалі польської, української, російської та білоруської мов у зіставленні з англійською) / О. Тищенко // Мовна картина світу слов'ян і культура: матеріали міжнародної наукової конференції (Люблін, 5–7 листопада 2010 р.). / [гол. ред. О. Тищенко]. – Люблін–Рівне. – 2010. – Т. 1. – С. 31–44.
7. Толстой Н. И. Из географии славянских слов: 3. правый – левый; 4. хорохориться; 5. класть / Н.И. Толстой // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. – М. : Наука, 1965. – С. 133–147.
8. Толстой Н.И. О природе связей бинарных противопоставлений типа ПРАВЫЙ – ЛЕВЫЙ, МУЖСКОЙ – ЖЕНСКОЙ / Н.И. Толстой // Языки культуры и проблемы переводимости / [отв. ред. Б. А. Успенский]. – М. : Наука, 1987. – С. 169–183.
9. Толстой Н.И. К семантике правой и левой стороны в связи с другими символическими элементами / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Материалы Всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам. – Тарту : Тарт. ун-т, 1974. – I (5). – С. 42–45.

10. Успенский Б. А. «Правое» и «левое» в иконописном изображении / Б. А. Успенский // Сборник статей по вторичным моделирующим системам. – Тарту : Тарт. ун-т, 1973. – С. 137–145.

11. Bartmiński J. Opozycja *swój / obcy* a problem językowego obrazu świata / J. Bartmiński // Etnolingwistyka. – 2007. – № 19. – S. 35–59.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. Мартінек С. В. Український асоціативний словник: У 2 т. / С. В. Мартінек. – Т. I: Від стимулу до реакції. – 2-ге вид., стер. – Львів : ПАІС, 2008. – 344 с.

13. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – 839 с.

14. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 917 с.

УДК 81'1:82-92:070

Л. В. Супрун,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ІНОНИМИ ЯК НОСІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ НА СТОРІНКАХ ФРАНКОВОГО «ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСНИКА»

Пропонована стаття присвячена дослідженню проблеми інонімів, які, на думку автора, у вісниківському дискурсі І. Франка виконують функцію репрезентантів європейських ментальностей. Предметом аналізу стали грецизми. Зроблено висновок, що Франко-публіцист надавав давньогрецьким менталемам особливого значення у процесі європеїзації української мовної ментальності. Під час знайомства із запозиченими лексемами читачі «Літературно-Наукового Вісника» покликані були осягнути ментальні пріоритети давніх греків.

Ключові слова: іноніми, грецизми, мовна ментальність, Іван Франко, часопис «Літературно-Науковий Вісник».

Предложенная статья посвящена исследованию проблемы инонимов, которые, по мнению автора, в вестниковском дискурсе И. Франко, исполняют функцию репрезентантов европейских ментальностей. Предметом анализа стали грецизмы. Сделан вывод, что Франко-публицист придавал древнегреческим менталамам особое значение в процессе европеизации украинской языковой ментальности. Во время знакомства с заимствованными лексемами, читатели «Литературно-Научного Вестника» призваны были постичь ментальные приоритеты древних греков.

Ключевые слова: инонимы, грецизмы, языковая ментальность, Иван Франко, журнал «Литературно-Научный Вестник».

This article is devoted to the investigation of the problem of inonimies, that, according to the author, function as representatives of European mentalities in herald discourse of Franko. The subject of analysis was hretyzms. It is concluded that Franko-publicist attached particular importance to ancient Greek mentalems in the process of Europeanization of Ukrainian language mentality. During the acquaintance with borrowed tokens the readers of «Literary-Scientific Herald» were designed to understand the mental priorities of ancient Greeks.

Key words: inonimies, hretyzms, linguistic mentality, Ivan Franko, magazine «Literary-Scientific Herald».

Вісниківська комунікація Івана Франка передбачала європеїзацію української мовної ментальності. Кажуть, що він прорубав для українського народу вікно не тільки в Європу, а й в усі сторони світу (див.: М. Бутигіра, Т. Гундорова, О. Забужко, Н. Зелінська, Г. Корбич, Т. Космеда, С. Кость, О. Сербенська, Ю. Шаповал, В. Шкляр та ін.). Процес європеїзації української мовної ментальності Іван Франко супроводжував укоріненням у дискурс «Літературно-Наукового Вісника» численних західноєвропейських лексичних запозичень. Нерідко вони ставали носіями тих менталем, яких, на Франків погляд, бракувало характерові українців. Їхнє дослідження становить мету нашої статті.

Ще навчаючись у Дрогобицькій гімназії (1867-1875 рр.), майбутній вісниківський редактор отримав сильне враження від античної історії та культури. І. Лісовий зауважує, що «повнота і завершеність античної культури, її гуманістичний характер, матеріальне (у кращих своїх зразках) світосприйняття стали тими чинниками, які притягали творчу уяву І. Франка впродовж його творчого життя» [3, с. 178]. Своє захоплення ментальними пріоритетами античних ораторів і мислителів публіцист намагається передати читачам. Неостанню роль у цьому процесі відіграють грецькі запозичення. Спробуємо класифікувати їх, беручи за основу первісне значення, з яким номен був запозичений, і порівнюючи з тією семантикою менталем, яку пропонує І. Франко.

І. Терміни філософії й логіки мали здійснити інтелектуалізаційний вплив на емоційну українську особистість. Вісниківський дискурс репрезентує такі філософські номени: *в можливо повній і автентичній формі* (Ів. Фр., Вел.:286) [<грец. authentikos – справжній]; *до економічної аналізу* (Ів. Фр., Д.іст.:146) [<грец. analysis – розкладання]; *далеку анальогію* (Ів. Фр., П.в.:141) [<грец. analogia – відповідність]; *народовецької гармонії* (Ів. Фр., Д.пр.:183) [<грец. harmonia – струнний порядок, зв'язок]; *супроти еретиків та гетеродоксів* (Ів. Фр., Д.іст.:135) [<грец. heteros – інший і doxa – думка, погляд]; *про генезіс капіталу* (Ів. Фр., С.акц.:23) [<грец. genesis – походження]; *ефемерних організацій* (Ів. Фр., С.п.:239) [<грец. ephēmeros – одноденний]; *пробу синтезу* (Ів. Фр., С.п.:231) [< грец. synthesis – з'єднання, складання]; *з його тези й антитези* (Ів. Фр., Ш.л.:9), [<грец. thesis – положення, твердження]; *філософічного мислення* (Ів. Фр., Щ.т.:108) [<грец. philosophia < philō – люблю і sophia – мудрість]; *характерістичним нашої... преси* (Ів. Фр., Д.пр.:81) [<грец. charaktēr – риса, особливість].

Образне переосмислення давньогрецьких філософських термінів, здійснюване І. Франком на сторінках «Літературно-Наукового Вісника», навіть зараз зафіксоване далеко не у всіх лексикографічних працях. Так, у вислові *епохальне відкриття Маркса* (Ів. Фр., Д.іст.:147) виділена нами лексема виступає носієм значення «який становить епоху, знаменує собою епоху; важливий, визначний» [1, с. 354]. А в інтексті *душпастирів першої категорії* (І. Фр., С.акц.:8) вісниківський редактор пропонує осучаснену семантику: «група, розряд однорідних предметів, осіб чи явищ, що відрізняється від інших певними ознаками» [1, с. 529] на противагу первісному «1) загальне філософське поняття, яке означає найсуттєвіші властивості і відношення предметів та явищ об'єктивного світу (матерія, простір, рух тощо); 2) певна кількість предметів, явищ тощо, об'єднаних спільною ознакою» [6, с. 513].

Торкаючись проблеми словникарства, не можемо не провести паралель між журналістськими візіями І. Франка й лексикографічним відтворенням сучасного йому тезауруса Б. Грінченком. Із одинадцяти розглянутих вище термінів фі-